

MIKÓ IMRE

JOGÁSZ A KÖZÉLETBEN

A „közélet“ szó régen — amikor még különítették — a közönséges, a mindennapi életet jelentette. Ilyen értelemben fordult elő Heltainál *A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról* való dialógusában. Még Vörösmarty és Arany is arról írt, hogy a költői nyelvet a „közélet“-ből vett kifejezések termékenyítik meg. De már a nyelvújítás előtt megtelt ez a régi szavunk valami új tartalommal, s a közösség politikai és társadalmi tevékenységét, életviszonyait kezdte jelenteni, szemben a magánélettel, amelyhez eredeti jelentése közelebb állott. Eötvös József „a közélet dicső ösvényein“ mutat fel tennivalókat nemzete számára. Példaként állott előtte az „öffentliches Leben“, a „vie publique“ és a „public life“.

A tartalom, amelyet nyelvünk a közélet szóval jelöl, természetesen sokkal régebb, s már akkor megvolt, amikor Ulpianus, tizennyolc évszázaddal ezelőtt, a közjog és a magánjog fogalmát klasszikus veretű szavakkal határozta meg. Mai értelemben véve azonban a közélet s a vele szorosan összefüggő alkotmányos élet attól kezdve számítható, mióta a polgárság Angliában és Franciaországban kesztyűt dobott a főpapságnak és a főnemességnek. E harc eredményeképpen a polgári tulajdon legyőzte a feudálist, a nemzeti állam a regionális széttagoltságot, a polgári jogegyenlőség a középkori előjogokat. Ez a harc nem volt a végső, és nem feltétlenül a csatatéren, hanem a közélet színterén játszódott le: az országgyűlésen, a piacon, a barikádokon. S közben a papok, a hűbéri társadalom ideológusai mellett felemelkedett egy új értelmiségi réteg — a jogászság. A hitszónokot a parlamenti debatter váltja fel, a hitvitákat a jogviták — nemzeti és nemzetközi szinten.

Nem mintha az előző társadalmaknak ne lettek volna meg a maguk jogászhai. A legrégebbi törvénynek Hammurabi babilóniai király több mint négyezer évvel ezelőtti köbevésett utasításait tartják, s nemcsak királyok, hanem vallásalapítók is alkottak törvényeket Mózesről Kálvinig. Schiller költői szavakkal jellemzi Szolont és Lükurgoszt, Athén és Spárta törvényhozóit: közülük az első a jog, a második a zsarnokság uralmát törvényesítette. A rómaiak nagy becsben tartották jogtudósait, sőt rangsorolták őket; ha véleménykülönbség mutatkozott közöttük konkrét jogesetekben, Papinianus álláspontját fogadták el névbecsülési alapon. A római magánjog úgy tartotta össze a középkor művelt államait, mint a latin nyelv az európai irodalmat és a tudományt, s Bajorországban és Württembergben a XX. század kezdetéig is érvényben volt.

A jó törvényt a felvilágosítók földi üdvtannak, panaceának tartották, amely társadalmi bajok gyógyítására is alkalmas. Jean-Jacques, a genfi polgár, noha jogi kiképzésben sohasem részesült, hívei kérésére alkotmányt dolgozott ki Korzikának

és Lengyelországnak azonos elvi alapokon. Csakhogy neki nem volt királyi barátja, aki a törvény életbe léptetésében támogatta volna, mint Voltaire-nek Nagy Frigyes. „Van még bíró Berlinben!” — szokták idézni a vagyonsbiztonság jegyében a sans-souci molnárt, kinek malmát a király el akarta venni. Pedig Andrieux francia költő, akitől a mondás származik, így végzi meséjét: „Király senkit sem bánt: visszaadja a malmot, ellop egy tartományt.” És valóban, ugyancsak II. Frigyesnek tulajdonítják azt a mondást, hogy egy tartomány elfoglalásához hadseregre van szükség és történetírókra, akik a történelmi jogot arra a területre kimutassák. A hódító hatalom akkor is, később is megtalálta nemcsak a történetírókat, hanem a jogászokat is, akik az új államjogi és társadalmi viszonyokat paragrafusokkal körülbástyázzák. S volt úgy, hogy a hatalom eltűnt, és a jog megmaradt. Napoleon törvénykönyvei ma sem vesztek időszerűségükből.

Minden társadalom kitermelte a maga törvényhozóit, de a jogászság mint az értelmiség egyik rétege csak akkor válhatott közéleti tényezővé, amikor a jogbölcseés többé már nem utópista filozófus, a gyakorló jogász nem az egyházfejedelem vagy a világi uralkodó iródeákja, hanem maga is részesével válik a hatalomnak. Természetesen továbbra is valamelyik hatalmi csoportosulás oldalán áll, s az is támogatja őt. A felkapaszkodó polgárságnak, a tiers état-nak pedig törvényekben járatos, szóznoki képességekkel rendelkező, a tömegek nyelvén szóló értelmiségiekre lett szüksége, akik megállják helyüket a parlamenti szószéken, az államigazgatás irodáiban és a bírósági pulpitus előtt. Ezt a három fórumot Montesquieu állította egyensúlyba, s attól kezdve ezeken intézik az alkotmányos államok közügyeit. Rizsporos parókéval, magassarkú selyemp cipőben, talárral a vállán lesz uralkodóvá a jogász a közéletben. A vöröset felváltja — a fekete.

A jogi ideológia ebben az átmeneti időben a természetjogon alapul, az ókori eredetű természetjogot pedig egy hazájában halálra ítélt hollandus, Hugo Grotius, majd a jobbágytartó polgár és arisztokrata borkereskedő Montesquieu tette a harmadik rend ideológiai fegyverévé. Minden tételes jogon és hatályos jogszabályon túl és felett — úgymond — ott áll az emberi természetből és a józan értelemről következő örök és változatlan jogelvek összessége. Ha feltéve, de meg nem engedve, nem volna Isten — érvelt Grotius —, a természet akkor is érvényre juttatná a maga törvényeit. Ezek az emberrel együtt születnek, és a tiszta észből levezethetők. Eredetük majdnem olyan bizonytalan, mint a húbéri világban az isteni akaratból származtatott erkölcsi és jogi szabályoké (amelyeket csak a papok magyarázhattak). De az újértelmű természetjog mégis rugója lett a társadalmi fejlődésnek. Azt ugyanis, hogy a feudális jogintézmények az ésszerűség és a természet rendjével ellentétben állnak, nagy szóznoki elokvenciával bizonyította a Palais-Royal kertjében összegyűlt bámszokodóknak egy vidéki ügyvéd, Camille Desmoulins; a Közjóléti Bizottság előtt egy királyi ügyvédből lett forradalmi igazságügy-miniszter, Georges-Jacques Danton; a Terror idején egy harmadik ügyvéd, akit — talán mert ez szakmájában ritkaságszámba ment — a „megvesztegethetetlen”-nek neveztek — Maximilien de Robespierre. Száz év is eltelik, amíg akad, aki megfogalmazza, hogy az elmélet, mihelyt a tömegekre hat, anyagi erővé válik. A természetjog vagy észjog — lényegében véve az Emberi Jogok 1789. évi Nyilatkozatába foglalt elmélet volt a zászlaja annak a forradalomnak, amely a Bastille lerombolásához, a köztársaság kikiáltásához, a „haza ellenségei”-nek lenyakazásához, nagyobb távlatban a burzsoázia uralomra jutásához vezetett.

Mit tesz ezalatt Anglia, ahol a jog szó francia nyelven szerepel a birodalmi címerben: Dieu et non droit. A természetjognak itt is akad egy jeles előfutára John Locke személyében. Locke a nemességnek és a polgárságnak az angol for-

radalom után létrejött kiegyezését látta természetesnek és ésszerűnek, s az új típusú politikai „gentleman”, akiről álmodott, az ifjú William Pittben testesült meg. Ez az előkelő londoni ügyvéd huszonkét éves korában lett a birodalom miniszterelnöke, tíz évre rá megérte, hogy a francia Konvent „az emberi nem elenségé”-nek nyilvánítsa, újabb évtized múlva a Napóleon-ellenes koalíció főszervezője. Ugyanaz az elmélet, adott esetben a természetjog, ellenkező előjellel, az egymás ellen mozgósított tömegekben vált hatóerővé. Ennek a világi elméletnek a papjai — a jogászok. Ők is kizárólagosságot követelnek észtörvényeik magyarázatára, jottaharcot folytatnak, ortodoxokra és neológokra szakadnak, s ádázabban küzdenek egymással, mint feudális ellenfeleikkel. Európa első két polgári állama, a francia és az angol, egymás ellen vívta legnagyobb csatáit, pedig akkor még tömény hűbériség uralkodott a kontinensen.

Ahol a hatalmi érdekek ütköznek, ott megjelennek az új ideológiák. Hegel, a francia forradalom eszmevilágának arisztokratikus ellenhatásaként minden nép szellemét külön egyéniségnek fogta fel és tanította. Innen már csak egy lépés van a történelmi jogi iskoláig. Ezt a lépést egy francia nevű porosz professzor és igazságügy-miniszter, Friedrich Karl Savigny tette meg, aki szerint minden jogrendszer békésen, öntevékenyen alakul ki, mint valamely nép nyelve. Ezért — nézete szerint — a szokásjog (tehát nem az észjog) áll a törvény felett, mert a jogszokásban nyilatkozik meg a nép szelleme. Kodifikációra, a jogszabályok törvénybe foglalására nincs is szükség. A múlt század derekán vagyunk, megint nincs még, aki bebizonyítsa, hogy a jog felépítményi jellegű, és egy bizonyos társadalmi rendszerhez kapcsolódik, a nyelv pedig sokkal hosszabb társadalmi fejlődés eredménye. S a történelmi jogi iskola mély gyökereket ereszt nemcsak német földön, hanem olyan, úgynevezett történelmi alkotmánnyal rendelkező országokban is, mint Anglia vagy Magyarország.

A természetjogi és történelmi jogi felfogás egyaránt szemben állott a múlt század második felében uralkodóvá vált jogi pozitívizmussal. Ez az Auguste Comte-tal szoros kapcsolatot tartó irányzat már nem a jogeszméből, hanem a tételes törvényből indul ki, elveti a törvények fölé helyezett természetjogi és szokásjogi képzeteket. Alapítója, Rudolf Ihering, maga is római jogász, mint Savigny, de homlokegyenest ellenkező következtetéseket von le stúdiumaik közös tárgyából. A metafizika körébe utalja a jog lényegével való bajlódást, és pragmatista módon csak azt fogadja el, ami hatályos jogszabály, ami a gyakorlatban érvényesíthető és hasznos, nem kétséges, hogy kiknek. A jog beéri önmagával, a jogászok önmagukkal, szakítanak a filozófiával, a gyakorlatra vetik magukat, ők lesznek a hangadók a törvényhozásban, ők hajtják végre a törvényeket.

Az államigazgatás egyre bonyolultabbá válik, a kodifikálást újabb kodifikálás követi, meggyorsul a törvények forgási sebessége. Az új század kezdetén már nem a joghégzag, hanem a túlszabályozás veszélye fenyeget. A törvények ismerete szakemberek számára is egyre nehezebbé válik, elkülönülnek a magánjogászok és a büntetőjogászok, s ha valaki még a kereskedelmi életben nélkülözhetetlené lett váltók peresítéséhez is ért, kiírja a cégtáblájára, hogy „köz- és váltóügyvéd”. (Mint egykor a belgyógyász: „boli interne și sifilis.”) A jogi nyelv eltávolodik a köznapi nyelvtől, a természetjog egyszerű és közérthető szabályait bonyolult és nehézkés, avatatlankok számára érthetetlen formulák foglalják el. A németek „Kanzleisprache”-nak mondják, a mi Mikszáthunk, aki Pesten — talán ezért? — abbahagyta jogi tanulmányait, „sajátos, érthetetlen iparos nyelv”-nek jellemezte, „amely a fiskálisok stílusából van összefogdosva”.

Igaztalan volna, természetesen, a közéletben a jogászok szerepét csak a fiskálisok és prókátorok ügyeskedéseire korlátozni. A múlt század nagy államférfiai között élvonalban állnak a jogászok. Disraeli, lord Beaconsfield az irodalom kedvéért hagyta ott a jogi pályát, majd amazt a politikai karrier kedvéért; Viktória királynő bizalmasa, a konzervatív párt alapítója lett, bár a lordok kinézték maguk közül zsidó származása miatt. Hasonló tehertétellel indult pályája kezdetén egy párizsi ügyvéd. Léon Michel Gambetta, a *Défense nationale* szervezője a francia—porosz háború idején, aki ezért számos szobrot kapott a harmadik köztársaságtól. (E szobrok el fognak tűnni, ha a baloldal uralomra jut: Gambetta egyike volt a párizsi kommün elfojtóinak.) Az olasz egység kovácsolói között is ott voltak a jogászok: Giuseppe Mazzini ügyvéd és lapszerkesztő, a permanens összeesküvés fő szervezője és Pasquale Mancini, aki a turini egyetem nemzetközi jogi tanszékéről hirdette, hogy egységes terület nélkül nincs nemzet. Mégis a francia közélet adta a leghevesebb jogvitákat, csak itt képzelhető el olyan, az országot élesen két részre osztó *monstre-per*, mint amilyen a múlt század végén a Dreyfus kapitányé volt. Voltaire a kerékbe tört Calast csak halála után tudta rehabilitáltatni, Zola a *Jaccuse*-zel közéleti lavinát indított el, amely a „nagy ártatlan“ visszatéréssel végződött az Ördög-szigetről. Írók az igazságszolgáltatás munkájába avatkoznak, jogászok a politikai életet lepik el. „Köztársasági ügyvédek“ nek nevezik őket. A legmagasabbra Raymond Poincaré emelkedett közülük — államelnök az első világháború alatt. Ellenlábasa a tizenegyszeres miniszterelnök, a volt szocialista Aristide Briand. Az előbbi megtorlásképpen megszállta a Ruhrvidéket, az utóbbi Locarnóban kiegyezett a németekkel, s ezért (ügyvéd létére!) Nobel-díjat kapott. Az angolszász világ ügyvédei közül a liberális Lloyd George az első, a négyszeres elnök, Franklin Delano Roosevel a második világháború alatt játszott történelmi szerepet.

A munkásmozgalomnak nem volt annyi jogászra szüksége, mint a polgári pártoknak, mert harcaiban a parlament csak másodlagos szerepet töltött be. A mozgalom vezetőinek jelentős része a kétkezi munkásság soraiból került ki, és autodidakta módon vált értelmiségivé. Ha Otto Bauer számára a jogi diploma a hivatali pályafutást segítette elő a bécsi hadügy-, majd külügyminisztériumban, Karl Liebknechtet védőügyvédi minősége kapcsolta elválaszthatatlanul a proletariátushoz. S ugyancsak védőügyvédként kezdte pályáját, miután a kazányi egyetemről kizárták, s Péterváron szerzett diplomát — Lenin. Festmény örökíti meg azt a jelenetet, amikor a fiatal Lenin a jogi vizsgán bámulatba ejti professzorait.

*

Nálunk a jogászság, természetesen, később lett a közélet vezető rétege, mint Nyugat-Európa virányain. Havaselvén és Moldvában Matei Basarab, illetve Vasile Lupu törvénykönyvei, a két *Pravila* és a *Cartea românească de învățături* foglalta össze a XVII. század derekán a legfontosabb jogszabályokat — hosszú időre. Erdélyben hatályos törvény volt Werbőczy *Hármaskönyve*, Magyarországon csak egyes címei emelkedtek törvényerőre. Erdélyben az *Approbaták*, *Compillaták* és a *Novel-láris Artikulusok* megerősítették a három nemzet és a négy bevett vallásfelekezet rendszerét (Erdély hét főbűnének mondta az ifjabbik Wesselényi). A románság többek között azért is kívül rekedt az alkotmány sáncain, mert nem volt elismert nemzeti területe. Képviselőt a főpapok látták el a rendi országgyűlésen. Jogászokat csak akkor látunk feltűnni, amikor a *Supplex Libellus Valachorum* 1791-ben „az egész román nemzet papsága, nemessége, katonai és polgári rendje“ eljuttatja a császárhoz. Az utolsó helyen szereplő polgári elemek közé tartozik az Er-

délyi Iskola egyetlen jogász tagja, aki egyben költő is, Ion Budai-Deleanu. Egyike az emlékirat tényleges szerkesztőinek: a könyörgő levél sajátos jogtörténeti érvelése az ő bécsi tanulmányaira emlékeztet.

Amikor az országgyűlés a Supplexet tárgyalja, az idősebb Wesselényi Miklós elsőként ismeri fel a román követelések jelentőségét, és meg is fújja a főnemesség harci riadóját. Ő maga, a garázda kiskirály és nagylelkű színházi mecénás, önérejből riágtatja magát a római klasszikusokon. Fia mellé anyja már Marosvásárhelyről hozatja el Mezei jogtudort, „akinek segítségével négy hónap alatt úgy kiképezte magát, hogy a jogi téren egy lón az erősebbek közül“ — írja emlékiratában Újfalvi Sándor. Házitanítók képezik ki jogásznak a főnemesség közéleti ambíciójú tagjait, amikor már elengedhetetlenné válik a jogi tudás a megyegyűléseken és az országgyűlések házában. A felekezeti jogakadémiák biztosítják az utánpótlást a közrendűek soraiból az államigazgatás és a bíróságok számára. Fél századdal azelőtt Huszti András, a kolozsvári református kollégium első jogtanára még csak annyit kért, hogy a jogtudományak legalább olyan szerepet biztosítsanak az ifjúság nevelésében, mint a teológiának. Azóta a talárcsere nálunk is megtörtént.

A katolikus líceumban tanul Kolozsvárott az unitárius Bölöni Farkas Sándor, aki az amerikai alkotmányt magyarra fordította, s a demokrácia eszméjét terjesztette utóbb elkobzott útleírásában. Marosvásárhelyen, a királyi tábla mellett volt joggyakornok az ifjabb Wesselényivel és a báró későbbi jószágigazgatójával, Kelemen Bénével együtt. Ugyancsak Vásárhelyen volt jurátus, majd az enyedi kollégium jogtanára lett Szász Károly, a reformkor kiemelkedő jogi elméje. A Wesselényi vezette vándorpatriótákkal hordozta körül a véres kardot a megyegyűléseken, hogy hívják már össze a több mint két évtized óta szünetelő erdélyi országgyűlést. Erre csak 1834-ben került sor. Itt már teljes jogi vértetben lép fel a haladó káros és veszélyes úrbéri törvényeket, a liberális nemesség felsorakoztatásánál. A gravaminális politikát folytató hongyűlést feloszlatják, Wesselényit perbe fogják, Kölcsey Ferenc, Szatmár vármegye „aranypennájú vicensótáriusa“ készít védőbeszédet számára. A közjogi ellenzék vezetőit házi őrizetbe veszik, Szász Károly jog helyett csak matematikát taníthat ezentúl Nagyenyeden. Különben ez sem esik neheze: Bolyai János barátja, az Appendix társszerzőségére is igényt tart.

A reformkori országgyűléseknek továbbra is a jogi készütségű birtokos nemesség a mozgató ereje. Végláthatatlan vitákat folytat a magyar nyelv államnnyelvvé tételéért a szász rendekkel, de a jobbágyfelszabadítás terén a magyarországi fejlődés mögött marad. Amikor 1847-ben a „bükkfafejúek“ megszavazzák „a honra káros és veszélyes úrbéri törvényeket“, a liberális nemesség kivonulnak az országgyűlésből. Egy év múlva Marosvásárhelyen, a márciusi napokban a román és a magyar fiatalság együtt poharaz és — Kóváry László szerint — „egy vöröslő szakállal körített arcú egyén setéten kísérte a jobbágyság felszabadítása iránti vitát, s végre felkiáltott: örökváltság ingyen vagy halál!“. Ez a jurátus Avram Iancu volt. S egy másik jogász, később jogtanár Iași-ban, Simion Bărnăuțiu, a balázsfalvi nagygyűlésen terjeszti elő a románság nemzetként való elismerését követelő határozati javaslatot.

A forradalom és a szabadságharc bukása visszaveti a polgári átalakulást, s ahogy elmúlik az abszolutizmus első, dühöngő szakasza, garmadával merülnek fel az újjárendezéssel kapcsolatos jogi kérdések. Jellemző, hogy ekkor jelenik meg, 1861-ben Dósa Elek jogtudor régóta készülő könyve, az *Erdélyhoni jogtudomány*. Benne példásan rendszerbe foglalva megtaláljuk a közjog, magánjog és pertan joganyagát, amely már gyakorlatilag hatályát veszítette. De a jogfolytonosság helyreállítása akkor is kedvenc gondolata maradt a nemesség konzervatív többségének,

amikor már felülről életbe léptették az osztrák polgári törvénykönyvet, s a szombeni országgyűlés egészen más szellemű törvényeket hozott, köztük a román nemzet és vallásai egyenjogúságáról s a három országos nyelv hivatalos használatáról szólókat.

Magyarország Ausztriával történt kiegyezése, Erdély uniójának másodszeri kimondása után itt is a pesti országgyűlésen hozott törvények lépnek életbe. Közéleti jelszavá válik a „jogállam” és a „jogásznemzet”, a magyar közélet eljogásziadosása a kiegyezési korban megy végbe. Kedvez neki a liberális kapitalizmus: a magántőke és a szabadkereskedelem, az ingatlanforgalom és a vállalkozói szellem felélénkülése. A nagy- és kistőkés vállalatok képviselői a jogtanácsosok, a bírói szervezet kiterbélyesedik, a törvényhozásban is a jogászok sűrögnek-forognak. A leglátványosabb jogviták az Ausztriával való „közös ügyek”, a külügy, pénzügy és főként a hadsereg körül zajlanak. A jogászság 67-es vagy 48-as, a dualista alap rögzítésének vagy a nemzetállami függetlenség kivívásának híve. A korszak olyan viadorokat állít porondra, mint a Nagyváradról elszármazott, 67-es Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter, a laicizáló egyházpolitikai törvények keresztülhajszolója, vagy a 48-as Ugron Gábor, az egykori garibaldista, a Függetlenségi Párt alapítója, a „székely rabonbán”.

A kolozsvári egyetem száz évvel ezelőtt történt megnyitása után itt lehet jogi és államtudományi doktorátust szerezni. Aki a jogászokdácson kívül egyébből is megél, mint az arisztokrácia tagjai, többnyire megelégszik a piccolo-doktorátusnak csúfolt államtudományi tudorsággal. Az alsóbb rétegek fia, a későbbi bírák, ügyészek, ügyvédek, jogi doktorátusra törekednek — ez belépőjegyet biztosít a közép-osztályba. Ha valaki doctor utriusque juris, az még sokra vihet. A jogász lesz a társadalom ezermestere, aki a jég hátán is megél. A jég adott esetben maga a sikamlós közélet.

A román nemzeti mozgalomban is megszaporodnak az ügyvédi pályáról, bankok és egyházak jogtanácsosi állásából felemelkedő közéleti emberek, ha nem is megy végbe a közélet olyan méretű eljogásziadosása, mint amilyenről fentebb beszéltünk. Típusaik a felemelkedés különböző útjait mutatják. Emanoil Gojdu az első volt, aki 1826-ban az addigi latin helyett magyar nyelvű keresetlevelet adott be a pesti és budai tanácsokhoz. Főispán, főrendiházi tag, a legfelső ítélőszék bírása Pesten, aztán végrendeletében jelentős vagyonát román ifjak taníttatására hagyja, akikből nem egy közéleti harcos kerül ki. A bánsági Vichentie Babeş harminc éven át volt a szászabányai kerület képviselője a pesti parlamentben, s ha vagyont nem is szerzett, kilenc gyermeket nevelt nemzetének, köztük a világhírű Victort is. Amikor a kilencvenes években a Román Nemzeti Párt lelép a helyi csatározások színteréről, s a császárhoz intézett memorandumból per lesz Kolozsvárt, egy tordai ügyvéd, Ioan Raţiu hangja szól a legmesszebbre, Clemenceau és Coppée felel rá Párizsból. A Párt erdélyi tagozatának képviselői harminchét évi passzivitás után 1905-ben vonulnak be a pesti képviselőházba; ismét nagy kereslet van olyan gyakorló ügyvédekben, akik magyar nyelven is vitáképesek. De mellettük földbirtokos, bankár, pap, egy orvos és egy költő is az éltre kerül. A gyulafehérvári nagygyűlésen pedig tanárember, Vasile Goldiş, a Párt ideológusa terjeszti be a határozati javaslatot az egyesülésre vonatkozóan.

A két háború közt sajátos jelenség, hogy a román polgári pártok erdélyi szervezeteiben még így is több a jogász, mint az okiráltságú részeken, ahol közéleti szereplő a nagyiparos, a mérnök, az egyetemi tanár, a katona. Ilyenek Erdélyben 1918 előtt ritkaságszámba mentek. Nagy jogász a román külpolitikában lép fel — Nicolae Titulescu. Magánjogot ad elő a bukaresti egyetemen, de a nemzetközi

jog és a diplomácia terén játszik — mint külügyminiszter — európai szerepet. Az erdélyi jogászok közül egyedülálló pályát fut be Stefan Laday. A háború előtt Kun Bélával együtt írt könyvet a fiatalkorúak bűnözéséről, majd a kommunál alatt igazságügyi népbiztos lett Pesten, hogy az emigrációból Bukarestbe térjen vissza, bíró legyen, és az osztrák polgári törvénykönyvről adjon ki hatalmas kommentárt.

Az erdélyi részekben ugyanis az egyesülés után továbbra is életben maradtak az addig hatályos magánjogi és büntetőjogi törvények (osztrák polgári törvénykönyv, magyar polgári perrendtartás, telekkönyvi rendtartás, végrehajtási törvény, kereskedelmi és váltótörvény, büntetőtörvény és eljárás stb.). Csak ezek ismeretében lehetett valaki ügyvéd vagy bíró. A jogászképzés itt és amott más utakon haladt. A kolozsvári egyetemen a „helyi jog“ mellett a román jogot (a napóleoni hagyatékot) is tanították, Bukarestben az erdélyi jog nem volt tantárgy. Bár a kolozsvári egyetemen az anyag majdnem kétszeres, mégis, az egyetem hallgatóinak majdnem fele a jogra iratkozik be, mert itt nem kötelező az óralátogatás. (Amit ma „levelezés“-nek neveznek, azt akkor „mezei jogászkodás“-nak hívták.) Így aztán túltermelés áll be, a tanulmányaikat félbeszakító és az elhelyezkedni nem tudó lumpenproletár elemek a szélső jobboldalra csapódnak.

A jogász az egyesült Romániában még mindig fontos közéleti tényező. A kiskorú király mellett működő régenstanácsba is a pátriárka mellé a Semmitőszék elnökét nevezik ki. A két talár ismét egymás mellé kerül — mind a kettő fekete. Az államfői hatalmat az uralkodócsalád képviselője mellett az ortodox egyház és a jogásztársadalom képviselője gyakorolja. A másik oldalon a kommunista perek védőügyvédei sorából nő ki az új jogásztípus. Mint szóvivő Constantin C. Costaforu lesz az Emberi Jogok Ligájának és az Amnesztia Bizottságnak a vezetője, mint védőügyvéd Lucrețiu Pătrășcanu — Karl Liebknechthez hasonlóan — hol a védelem, hol a vádlottak padján ül. Ion Gheorghe Maurer nemzetiségre való tekintet nélkül védi a kommunistákat, így a gyimesvölgyi felkelőket is a csíkszeredai tárgyaláson. Súlyos börtönbüntetést szenved a kommunista ügyvédek közül Kertész Rezső, Rozvány Jenő, Kohn Hillel.

A magyar nemzetiség közéletében a jogász vezető szerepet játszott, mert a közigazgatásból és a bírói pályáról kiszorult jogvégzetek az ügyvédi pályán találtak aránylag független megélhetésre. Így inkább módjukban állott közügyekkel foglalkozni, mint az államhatalomtól jobban függő tanároknak, papoknak, tanítóknak, vállalati alkalmazottaknak. Volt úgy, hogy a Magyar Pártnak tizenhatból tíz, tizenkilencből tizenöt országgyűlési képviselője volt jogász. De jogász ült a gazdasági egyesület, az irodalmi társaság és a dalosszövetség elnöki székében is, az egyházak világi elnökeiről (főgondnokairól) nem is beszélve. Előítélet volt, hogy a közéleti vezető, ha már nem arisztokrata, akkor legalább jogász legyen. A közéleti szerepet vállaló jogászok sorából Balogh Artúr emelkedett ki, a kolozsvári egyetem egykori professzora, aki a politika tanszékét a nemzetközi jog, s annak keretében a kisebbségek nemzetközi védelmének elméleti kimunkálásával cserélte fel. Ezen a téren Bukarestben és Genfben egyaránt szaktekintéllyé emelkedett. Hosszú utat járt be Jakabffy Elemér a Munkapárttól, Tisza István pártjától a *Magyar Kisebbség* című folyóirat szerkesztői asztaláig, ahol huszonkét éven át művelte és szervezte a „nemzetpolitiká“-nak nevezett kisebbségi jogot és politikát, s liberális elvei mellett a faszizmus uralomra jutása után is kitartott.

A két világháború között új magyar jogásznemzedék nőtt fel Romániában. Ha Jászi Oszkár — akiről kevesen tudják, hogy a kolozsvári egyetemen habilitált alkotmányjogból — azt mondhatta: az ő nemzedéke vitte be a közjoggal telített köztudatba a szociológiát, akkor ez az átváltás nálunk is, bár később, lejátszódott.

A harmincas években fordul az érdeklődés a kisebbségek hatástalannak bizonyult nemzetközi védelmétől a szociográfiai felmérések és a szocialista aktivitás felé. Ezt is a jogászok kezdeményezik.

*

A jogász közéleti szerepe olyan mértékben változott meg a szocializmusban, ahogy a közélet fogalma is átalakult. A közélet régen, a sajtóban és a könyvek nyelvén végeredményben azt a tevékenységet jelentette, amely egy nemzetközösség állami, politikai életével, a hatalom megszerzésével és gyakorlásával kapcsolatos. A közéletben az játszott szerepet, aki valamelyik politikai pártnak, társadalmi mozgalomnak, egyháznak a képviselője. S mivel a közéleti harcok színtere a parlament volt, a jogász lett e harcok hangadója: a törvényalkotó, az érvelő, a szónok. Erénye a szabatos fogalmazás, a meggyőző érvelés, a biztos ítélet. Hibája a paragrafusok csűrése-csavarása, a szörszálhasogatás, a körmönfont okoskodás, a rabulisztika. Természetesen kezdetben volt a hatalom, s a jogász is aszerint érvel, hogy a hatalom jobb- vagy baloldalán áll-e. Mint ahogy a bíróságok előtt is a vád és a védelem, a felperes és az alperes dialógusa szabja meg, hogy az ügyész és az ügyvéd, vagy két ügyvéd melyik-melyik oldalról világítja meg a jogesetet, amelyben ítéletet kell hozni. De itt is voltak bizonyos játékszabályok, amelyeket valamennyi félnek tiszteletben kellett tartania, s aszerint beszélhetünk tisztelességről, érdemről, ügyvédi etikáról, hogy valaki milyen mértékben tartotta be a közéleti erkölcs iratlan törvényeit.

A szocializmusban az államhatalom birtoklása megszűnt közéleti harcok tárgyának lenni, s így azok a viták is, amelyekben a jogász vezető szerepet játszott, tárgytalanná váltak. A parlament átalakult, napirendjének fő tárgya a termelőtevékenység, képviselői azok, akik a termelést irányítják vagy tevékenyen részt vesznek benne. Maga a jogász nem termel a szó fizikai értelmében, legfeljebb örökődik afelett, hogy a gazdasági és társadalmi életben a szocialista legalitás szabályai érvényesüljenek, hogy az anyagi javak előállítói nyugodtan termelhessenek. A társadalom ugyanis nem lehet el jog nélkül — a személyi kultusz időszakában elkövetett jogsértéseknek külön irodalmuk keletkezett. A jogászra tehát a közéletben továbbra is szükség van: a törvényeket jogászok fogalmazzák, jogászok vigyáznak arra, hogy a törvények összhangban álljanak egymással. Ami pedig a törvények végrehajtását illeti, az államigazgatás és állambiztonság ma is számos jogász foglalkoztat, nem kevésbé az állami és a szövetségi hálózatok. A bírósági tevékenység a múlthoz képest erősen megcsappant, a bíróságok feladatainak egy részét társadalmi szervek látják el, a hivatásos bírák mellett népi ülnökök működnek, csak az ügyészség maradt meg egészen a jogászok kezében. Az ügyvédeknek — a két világháború közt a szabadfoglalkozásúak e legnagyobb csoportjának — munkáját viszont ma sokkal kevesebben el tudják látni.

A párt vezető szerepének elvéből következik, hogy a közélet, nemcsak a politikai, hanem a társadalmi és művelődési élet vezető tisztségeit is aktivisták viselik, akik feladataik ellátására külön kiképzésben részesülnek. Az értelmiség ez új rétegének a politikai ismeretek mellett technikai és közgazdasági ismeretekre kell elsősorban szert tennie. Egyre több mérnökre van szükség, a fiatalok is legtöbbször erre a pályára készülnek. De a termelési folyamat ismerete önmagában véve még nem elegendő a kulcspozíciókban; a termelés-elosztás megszervezéséhez szükséges ismeretek elsajátítása legalább annyira fontos. A tervgazdálkodás sikerét a termelésen túl a matematikai alapokra helyezett közgazdasági tevékenység biztosítja. Sokan végzik ma főiskoláinkon egymás után a mérnöki és a közgazdasági szakot. Az üzemi és közéleti vezetőknek természetesen törvényismeretre is szüksége van, s

kevés annyi jogismeret, amennyit a közgazdasági karon a másodéven nyújtanak. Szép számmal vannak jogi és közgazdasági képzettségű szakembereink (a felszabadulás után egy ideig ez a két szak egy fakultást alkotott), sőt mérnök-jogász is van már a termelésben, és egyre több lesz, ha az előrehaladás tekintetében a szak-képzettség válik döntővé.

Nemzetiségi életünk sajátos jelensége, hogy megnövekedett a szellemi foglalkozásúak, elsősorban az írók közéleti jelentősége. Míg a két háború közt Romániában a magyar írók és politikusok más-más úton jártak, s csak a királyi diktatúra alatt kapott a két polgári tábor Bánffy Miklós személyében egy vezetőt, a szocialista Romániában magyar írókkal vagy egyetemi tanárokkal találkozunk vezető állami és pártszervekben. Ennek kétségtelenül az az oka, hogy a magyar nemzetiség szervesen beilleszkedett a párt irányította államéletbe, s a maga sajátos jellemvonásai főként nyelvében és irodalmában érvényesülnek. Megnőtt az irodalom közéleti jelentősége, széles értelemben felöleli az egész magyar szellemi életet. Nemcsak a szépirodalomé: irodalomnak számít az anyanyelvi szakirodalom, amelyet az egyetemen és az akadémiai kutatóintézetekben művelnek, valamint a tudománynépszerűsítés. A színjátszó tevékenységben is mindinkább a hazai magyar irodalom kap rangot és súlyt. Közéletünk egyre inkább spiritualizálódott. Tudós az elnöke, író az alelnöke a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának, amely segítséget nyújt a pártnak, az államnak és a közösségi szervezetnek a párt politikájának megvalósításában. Ha a két háború közt alispán ült az Erdélyi Irodalmi Társaság elnöki székében, akkor most író foglalja el a Nagy Nemzetgyűlés alelnöki székét is. Az csak örvendetes, hogy a közéletben nagyobb súlyt kap a közművelődés, de élnünk kell azzal a fenntartással, hogy a szellemi élet a nemzetiség életének csak egyik síkja.

A jogász sem vált fölöslegessé közéletünkben. A fél évvel ezelőtt tartott Országos Konferencia határozatai számos új feladatot jelöltek ki közéletünkben, ezeket az erkölcs és méltányosság szellemében kell megoldanunk. Így: „A kommunistáknak küzdeniük kell, hogy az egész társadalom életében érvényesítsék a méltányosság elveit, a szocialista társadalomra jellemző együttműködési és kölcsönös segélynyújtási viszony, a szolidaritás, a kölcsönös tisztelet és megbecsülés elvét.“ Az erkölcsi és állami törvény — ikertestvérek, a méltányosság a törvény alkalmazása terén a szocialista legalitás záloga. Az új típusú jogásznak tehát az írott törvény betűin túlmenően a proletárerkölcs, a humanista méltányosság íratlan szabályait is szem előtt kell tartania.

A csökkentett számú jogászság új feladata a jogtudat és jogismeret elmélyítése. Tavaly külön dekrétum kötelezte a néptanácsokat az állampolgári jogok és kötelességek népszerűsítésére (468/1971); azokban a megyékben, ahol együttélő nemzetiségek laknak, azoknak a nyelvén is. A jogismeretnek ez a széles körű kiterjesztése napjaink vívmánya. Emlékszem, hogy ügyvédjelölt koromban leintett egy idősebb kartárs: ne magyarázzam a törvényt az ügyfélnek, mert ha megismeri, éhen hálnak az ügyvédek. Most nincs kit féltetni az éhhaláltól, de van kit féltetni attól, hogy a törvényismeret hiánya miatt előnyöktől esik el vagy hátrányokat szenved. Az egyenjogúság adta alkotmányos lehetőségeket is meg kell ismertetni nemzetiségi dolgozóink minél szélesebb köreivel. A jogtudat így hozzájárul a nemzetiségi tudat erősítéséhez; tudatossá teszi, hogy van lehetőség saját szerűségünk megőrzésére és fejlesztésére a sokszínű állami egység keretei között. Itt találkozik a közélet a magánélettel úgy, ahogy kezdetben a két fogalom is egy töről fakadt, s alkalom nyílna új dialógust írni a jogászság és a jog túl korai elhalásának fellette veszedelmes voltáról.